

تاریخ تحولات ایران شناسی

پژوهشی در تاریخ فرهنگ ایران در دوران باستان

تألیف

دکتر مریم میراحمدی

انتشارات لموری

سرشناسه : میراحمدی، مریم، ۱۳۲۲.
 عنوان و نام پدیدآور : تاریخ تحولات ایران شناسی: پژوهشی در تاریخ فرهنگ ایران در دوران
 باستان / مریم میراحمدی.
 مشخصات نشر : تهران: طهوری، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری : ۹۸۶ ص. جدول.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۱۱-۰۲-۲
 وضعیت فهرست نویسی: فیا.
 یادداشت : واژه نامه.
 موضوع : ایران شناسی.
 موضوع : ایران - تاریخ - پیش از اسلام.
 موضوع : ایران - تمدن - پیش از اسلام.
 رده بندی کنگره : ۱۳۸۹ ۹۲۴/م۹ DSR۶۴
 رده بندی دیویی : ۹۵۵/۰۰۷۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۰۷۳۱۲

شماره ۱۴۳۸، خیابان انقلاب، صندوق پستی ۱۶۴۸-۱۳۱۴۵
 تلفن ۶۶۴۰۶۳۳۰ - تلفکس ۶۶۴۸۰۰۱۵

تاریخ تحولات ایران شناسی
 پژوهشی در تاریخ فرهنگ ایران در دوران باستان

دکتر مریم میراحمدی

چاپ اول ۱۳۹۰

صفحه آرای: علم روز

تصویر روی جلد:

گنج بری عصر ساسانی، با واژه «ایران»

(به قرائت پروفسور گیرشمن) - موزه ملی ایران

چاپ افست: گلشن

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۱۱-۰۲-۲ ISBN 978-964-5911-02-2

حقوق چاپ، نشر، تکثیر و فروش دیجیتالی برای انتشارات طهوری محفوظ است

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

۱۹	پیش‌گفتار
۲۳	مقدمه
۲۷	مفاهیم و مکاتب ایران‌شناسی
۴۹	فصل اول: آشنایی با آثار و منابع تحقیقات ایران‌شناسی
۵۲	منابع و آثار مربوط به دوران پیش از تاریخ
۵۴	منابع و آثار دوران تاریخی ایران در عهد باستان
۶۵	فصل دوم: جغرافیای تاریخی ایران در دوران باستان
۶۷	بخش اول: موقعیت جغرافیایی ایران
۶۷	۱. قلمرو ماد و شهرهای آن
۷۲	۲. جغرافیای تاریخی ایران در عصر هخامنشیان
۷۵	قلمرو ایران در جغرافیای بطلمیوس
۸۰	مقایسه شهرستان‌های ایران در عصر ماد و هخامنشی
۸۷	۳. جغرافیای تاریخی ایران در عصر اسکندر و سلوکیان
۹۱	۴. جغرافیای تاریخی ایران در زمان پارتیان (اشکانیان)
۹۹	۵. جغرافیای تاریخی ایران در عصر ساسانی
۹۹	(۱) کتیبه‌های عصر ساسانی
۱۰۰	(۲) اسناد و متون سریانی
۱۰۲	(۳) منابع ارمنی
۱۰۳	(۴) رساله شهرستان‌های ایران
۱۰۸	(۵) شهرستان‌های ایران در جغرافیای موسی خورنی
۱۱۰	(۶) متون جغرافیایی به زبان عربی
۱۱۴	(۷) متون جغرافیایی به زبان فارسی

۱۱۸	بخش دوم: اقوام و تمدن‌های سرزمین ایران و کشورهای مجاور
۱۱۹	۱. اقوام ناحیه غرب ایران
۱۲۹	۲. اقوام نواحی شمال غرب ایران
۱۳۵	۳. اقوام سرزمین‌های شرقی ایران
۱۴۱	فصل سوم: تقسیم‌بندی زبان‌های ایرانی و دوره‌های آن
۱۴۲	۱. ادوار زبان‌های ایرانی
۱۴۲	۲. جایگاه اقوام و قبایل ایرانی زبان در عصر باستان
۱۴۳	۳. محدوده جغرافیایی زبان‌های ایرانی
۱۴۴	۴. ساکنان فلات ایران و نواحی مجاور آن
۱۴۵	۵. زبان‌های ایرانی باستان و طبقه‌بندی آن
۱۴۷	فصل چهارم: منابع مربوط به زبان‌های ایرانی باستان
۱۴۹	۱. کتیبه‌ها
۱۵۵	۲. اوستا
۱۵۷	تقسیم‌بندی متون اوستا از نظر قدمت (اوستای قدیم، گاتا و اوستای متأخر)
۱۶۲	یشت‌ها
۱۶۳	اوزان و محتوای یشت‌ها
۱۸۷	وندیداد
۱۸۸	محتوای متن وندیداد
۱۹۱	ویسپرد
۱۹۱	محتوای متن ویسپرد
۱۹۳	خرده اوستا
۱۹۵	متون دیگر اوستا
۱۹۷	تاریخ تدوین اوستا
۲۰۰	خط متون اوستائی
۲۰۱	نسخه‌های خطی اوستا
۲۰۲	اوستا در زمان ساسانیان
۲۰۲	۳. آشنائی اروپائیان با زبان‌های ایرانی باستان
۲۰۲	(۱) آشنائی اروپائیان با پارسی باستان
۲۰۳	(۲) آشنائی اروپائیان با اوستا

۲۰۸	اهمیت اوستا از نظر تاریخی
۲۰۹	اهمیت اوستا از نظر ادبی
۲۱۱	فصل پنجم: زبان و ادبیات ایرانی میانه
۲۱۳	منابع مربوط به زبان‌های ایرانی میانه
۲۱۷	۱. منابع زبان و ادبیات دوره اشکانی
۲۲۱	۲. منابع زبان و ادبیات عصر ساسانی
۲۴۶	متون و ادبیات پهلوی
۲۴۷	روند ترجمه و تفسیرهای اوستا به پهلوی (متون زند، پازند و پازند پارسی)
۲۴۹	تقسیم‌بندی متون پهلوی
	الف) ترجمه و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی (متون زند و پازند) بر مبنای
۲۴۹	محققان متقدم
۲۵۰	۱) متون پهلوی ترجمه از اوستا
۲۵۱	۲) متون پهلوی در امور دینی
۲۵۳	۳) متون پهلوی در امور غیر دینی
	ب) ترجمه و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی (متون زند و پازند) بر مبنای
۲۵۴	محققان متأخر
۲۵۶	۱) متون دینی
۲۵۶	دینکرد
۲۶۷	بُندهشن (= بندهش)
۲۶۹	گزیده‌های زادسپرم
۲۷۲	آثار منوچهر
۲۷۲	دادستان دینی
۲۷۴	نامه‌های منوچهر
۲۷۵	روایات پهلوی
۲۷۷	و جرکرد دینی
۲۷۸	نیایش، آفرین و یتیت
۲۷۹	۲) متون حقوقی و قضائی
۲۸۰	ماتیگان هزار دادستان (دادستان)
۲۸۲	دستوران
۲۸۳	شایست‌نشیاست

۲۸۴		متمم شایست نشایست
۲۸۵		روایت امید آشوه‌هستان
۲۸۷		روایت آذر فرنیغ فرخزادان
۲۸۸		روایت فرنیغ سروش
۲۸۸		پرسش‌های هیرید اسفندیار فرخ‌برزین
۲۸۹		۳) متون فلسفی - کلامی
۲۹۱		شکند گمانیک و زار (ویچار)
۲۹۳		ماتیگان گجستک آبایش
۲۹۵		یُس دانش کامک (دانش کامگ)
۲۹۶		۴) متون مکاشفات و فرجام‌شناسی
۲۹۶		کتیب‌کریر در سرمشهد
۲۹۸		آردویراز نامه (اردویراف نامه)
۳۰۰		زَند و همن یسن
۳۰۲		جاماسپ و آثار او
۳۰۲		جاماسپ نامه
۳۰۳		یادگار جاماسپی (یادگار جاماسپ)
۳۰۵		آمدن بهرام و رجاوند
۳۰۵		۵) اندرز نامه‌ها
۳۰۶		اندرزهای آذرباد مهرشپندان
۳۰۸		پندنامه بزرگمهر
۳۱۰		اندرز اوشتر دانا
۳۱۰		اندرز دانایان به مزدیستان
۳۱۱		اندرز خسرو کواتان (= قبادیان)
۳۱۱		اندرز پوریوتکیشان
۳۱۲		اندرز دستوران به بهدینان
۳۱۳		اندرز بهزاد فرخ‌پیروز
۳۱۳		خیم و خرد فرخ‌مرد
۳۱۴		پنج خیم روحانیان
۳۱۴		داروی خرسندی
۳۱۵		خویشکاری ریدکان (کودکان)
۳۱۶		اندرز خوبی کنم به شما کودکان

۳۱۶	 اندرز به بهدینان
۳۱۶	 آراء دین به (به) مزدیسنان
۳۱۷	 اندرز داناک مرد
۳۱۷	 اندرز پدر به پسر
۳۱۷	 راهنمایی به مزدیسنان
۳۱۸	 گفتار بخت آفرید و آذر باد
۳۱۸	 گفتاری از آذر فرنیغ فرخزادان
۳۱۸	 اندرزهای کوچک
۳۱۹	 رساله حقیقت روزها (= حقیقت روح‌ها)
۳۲۰	 دادستان منوی خرد
۳۲۴	 ویژگی‌های کلی اندرزنامه‌ها
۳۲۶	 انعکاس اندرزنامه‌های بهلوی در متون اسلامی
۳۳۳	 جاویدان خرد
۳۳۵	 اندرزهای مروک
۳۳۷	 (۶) متون و رساله‌ها در باره آئین کشورداری
۳۳۷	 الف) رساله‌ها و کتاب‌های عهد (وصیت‌نامه‌ها)
۳۳۷	 رساله انوشیروان در آئین کشورداری
۳۳۸	 کتاب عهد اردشیر
۳۴۱	 کتاب عهد اردشیر بابکان به پسرش شاپور
۳۴۱	 کتاب عهد شاپور به پسرش هرمز
۳۴۲	 کتاب عهد قباد
۳۴۳	 کتب عهد انوشیروان
۳۴۳	 کارنامه انوشیروان
۳۴۶	 ب) نامه‌ها و توقیعات سیاسی
۳۴۶	 نامه‌های اردشیر
۳۴۷	 نامه تنسر
۳۵۵	 نامه‌های شاپور اول، هرمز اول و بهرام پنجم
۳۵۶	 نامه‌های انوشیروان
۳۵۷	 نامه‌های خسرو پرویز
۳۵۸	 پ) توقیعات
۳۶۱	 ت) خطبه‌ها و آئین‌نامه‌ها

۴۴۱	 رساله‌های تعلیمی (۱۴)
۴۴۱	 خسرو و ریدگ
۴۴۲	 سُورِ سخن
۴۴۳	 شترنگ نامگ
۴۴۴	 ماتیگان ماه فروردین روز خرداد
۴۴۶	 پیمان زناشوئی
۴۴۶	 (۱۵) متون پهلوی متأخر (ادبیات زردشتی ایرانی نو)
۴۴۷	 صدر
۴۴۸	 صدرِ بندهشن
۴۴۸	 سوگندنامه
۴۴۹	 رسالهٔ علمای اسلام
۴۴۹	 (۱۶) نسخه‌های خطی متون مزدیسنانی
۴۶۱	 فصل ششم: متون و ادبیات مانوی
۴۶۳	 کتاب‌ها و آثار مانی
۴۶۳	 ۱. شاپورگان
۴۶۴	 ۲. انجیل
۴۶۴	 ۳. گنجینهٔ زندگان (= کنزالاحیاء)
۴۶۵	 ۴. فرقاطیا
۴۶۵	 ۵. کتاب دیوها (کتاب سیفر الجباره)
۴۶۵	 ۶. کتاب رازها (کتاب سیفر الاسرار)
۴۶۶	 ۷. رساله‌های مانی
۴۶۶	 مجموعه‌های مانی (روایات، دعاها و سرودهای دینی)
۴۶۶	 ۱. کفالایا
۴۶۷	 ۲. زیور (= مزامیر)
۴۶۸	 ۳. اعترافات
۴۶۸	 ۴. ارژنگ
۴۶۹	 آثار پیروان مانی
۴۶۹	 الف) آثار منشور
۴۶۹	 ۱) اُخنوخ
۴۷۰	 ۲) چویان هرمس

۴۷۰		تکوین عالم (۳)
۴۷۰		شرح زندگانی مانی (۴)
۴۷۱		مجموعه داستان‌های تمثیلی (۵)
۴۷۲		نامه‌ها (۶)
۴۷۲		توصیف جان (۷)
۴۷۳		خلاصه تعالیم مانی (۸)
۴۷۳		موعظه‌های منوره مدّ روشن (۹)
۴۷۳		متون اعتراف و دعا (۱۰)
۴۷۴		متون تمویذ (۱۱)
۴۷۴		نجوم و تقویم (۱۲)
۴۷۴		مهرنامه (۱۳)
۴۷۴		زبور پهلوی (۱۴)
۴۷۵		ب) آثار منظوم
۴۷۵		۱) سرودهای بلند
۴۷۵		۲) مدیحه‌های بلند
۴۷۶		۳) سرودهای کوتاه
۴۷۶		محتوا و وزن اشعار مانوی
۴۷۹		فصل هفتم: ادبیات ایرانی میانه: سغدی، سکائی - ختنی، خوارزمی و بلخی (باکتریالی)
۴۷۹		۱. متون سغدی
۴۸۰		الف) آثار باستان‌شناسی
۴۸۰		۱) مسکوکات
۴۸۱		۲) نامه‌های قدیمی سغدی (= نامه‌های باستان)
۴۸۱		۳) کتیبه‌های سغدی
۴۸۱		کتیبه بوگوت
۴۸۱		کتیبه افراسیاب
۴۸۲		کتیبه قره بلاساغون
۴۸۲		کتیبه‌های قرقیزستان
۴۸۲		کتیبه لاذک (لاداخ)
۴۸۲		کتیبه‌های سند علیا
۴۸۲		۴) ظروف با نوشته سغدی

۴۸۳		(۵) مجموعه کوه مغ
۴۸۳		(۶) آثار سنگی و چوبی پنج کنت (پنجی کنت)
۴۸۴		(ب) متون ادبی و علمی
۴۸۴		متون ادبی
۴۸۵		متون علمی
۴۸۵		ناف نامگ (فهرست اقوام)
۴۸۶		(پ) آثار و نوشته‌های دینی
۴۸۶		متون بودائی سفدی
۴۸۶		(۱) سبک آموزشی سوتره
۴۸۷		(۲) نمونه‌های داستانی جاتکه
۴۸۸		آثار مسیحی سفدی
۴۸۸		آثار مایوی سفدی
۴۸۹		۲. آثار و ادبیات سکائی (ختنی)
۴۹۰		(۱) نامه‌های دیوانی
۴۹۰		(۲) نامه‌های خصوصی
۴۹۱		(۳) متون علمی
۴۹۲		(۴) متون ادبی (شعر و نثر)
۴۹۵		(۵) مسکوکات
۴۹۶		۳. آثار خوارزمی
۴۹۸		۴. آثار و ادبیات بلخی (باکتریائی)
۵۰۱		فصل هشتم: جشن‌های ایرانیان در دوره باستان
۵۰۱		۱. جشن‌های سالانه
۵۰۳		۲. جشن‌های ماهانه
۵۰۸		۳. جشن‌های متفرقه
۵۱۱		فصل نهم: نظام حکومت ایران در دوران باستان
۵۱۱		۱. نظام حکومت در عصر ماد
۵۱۴		قلمرو پادشاهی ماد
۵۱۴		سازمان‌ها و تشکیلات اداری و اجتماعی ماد
۵۱۶		آثار و منابع ماد

۵۱۶	تشکیلات ایالتی ماد
۵۲۱	سازمان‌های اداری و حکومتی ماد
۵۲۳	ساتراپ‌نشین‌های ماد
۵۲۶	۲. نظام حکومت ایران در عصر هخامنشیان
۵۲۶	شاهان هخامنشی
۵۳۲	پایان حکومت هخامنشی و حمله اسکندر به ایران
۵۳۲	تشکیلات اداری هخامنشی
۵۳۳	تشکیلات اداری و سیاسی
۵۳۴	وظایف پلیس دربار
۵۳۴	سازمان اداری (دیوانسرا)
۵۳۵	سازمان‌های نظامی هخامنشی
۵۳۷	سپاه جاویدان
۵۳۸	نیروی دریائی ایران
۵۳۹	آموزش نظامی
۵۴۰	سازمان‌های اجتماعی هخامنشی
۵۴۴	دستگاه دادرسی
۵۴۵	تشکیلات کشوری عصر هخامنشی
۵۵۰	وظایف «شهرب»‌ها
۵۵۲	انواع «شهرب‌نشین»‌ها
۵۵۴	۳. قلمرو ایران در زمان اسکندر و سلوکیان
۵۵۵	فرمانروایان سلوکی در ایران
۵۶۱	جانشینان اسکندر و تشکیلات کشوری و اداری سلوکیان
۵۶۴	تشکیلات ایالتی سلوکیان
۵۶۸	سازمان‌های اداری و مالی سلوکیان
۵۶۹	مقامات عالی و امور مالیاتی سلوکیان
۵۷۲	۴. نظام حکومت پارتیان (اشکانیان)
۵۷۳	شاهان پارتی
۵۸۴	نظام کشوری و اداری اشکانیان
۵۸۸	نظام اجتماعی و فرهنگی در عصر اشکانی
۵۹۳	۵. نظام حکومت ایران در عصر ساسانیان

۵۹۴	شاهان ساسانی
۵۹۴	(۱) اردشیر اول
۵۹۶	(۲) شاپور اول
۵۹۷	(۳) هرمز اول
۵۹۸	(۴) بهرام اول (وهرام)
۵۹۸	(۵) بهرام دوم
۵۹۹	(۶) بهرام سوم
۵۹۹	(۷) نرسی (نرسی)
۶۰۰	(۸) هرمز دوم
۶۰۰	(۹) آذر نرسی
۶۰۰	(۱۰) شاپور دوم
۶۰۲	(۱۱) اردشیر دوم
۶۰۲	(۱۲) شاپور سوم
۶۰۳	(۱۳) بهرام چهارم
۶۰۳	(۱۴) یزدگرد اول
۶۰۴	(۱۵) بهرام پنجم (گور)
۶۰۶	(۱۶) یزدگرد دوم (یزدگرت)
۶۰۷	(۱۷) هرمز سوم (اورمزد)
۶۰۸	(۱۸) پیروز اول
۶۰۹	(۱۹) بلاش (ولگاش)
۶۱۰	(۲۰) قباد (کواذ، کوات)
۶۱۰	سیاست داخلی قباد اول
۶۱۱	سیاست خارجی قباد اول
۶۱۲	اولین نبرد قباد با روم شرقی
۶۱۲	دومین نبرد قباد با روم شرقی
۶۱۳	(۲۱) خسرو اول انوشیروان
۶۱۴	سیاست داخلی خسرو اول
۶۱۵	اصلاحات اداری
۶۱۵	اصلاحات نظامی
۶۱۶	تقسیمات کشوری و نظامی
۶۱۶	سیاست خارجی خسرو اول
۶۱۹	(۲۲) هرمز چهارم

۶۱۹	سیاست داخلی هرمز چهارم
۶۲۰	سیاست خارجی خسرو چهارم
۶۲۲	۲۳) بهرام چوبین (وهرام ششم)
۶۲۲	۲۴) خسرو دوم (خسرو پرویز)
۶۲۳	سیاست داخلی خسرو دوم
۶۲۴	سیاست خارجی خسرو دوم
۶۲۵	نبرد با اعراب
۶۲۵	نبرد با رومیان
۶۲۸	۲۵) قباد دوم (شیرویه)
۶۲۸	۲۶) اردشیر سوم
۶۲۹	۲۷) خسرو سوم
۶۲۹	۲۸) جوانشیر
۶۲۹	۲۹) پوران (پوراندهخت)
۶۳۰	۳۰) گشنسب بنده
۶۳۰	۳۱) آذرمدخت
۶۳۰	۳۲) هرمز پنجم
۶۳۰	۳۳) خسرو چهارم
۶۳۰	۳۴) پیروز دوم
۶۳۱	۳۵) خسرو پنجم
۶۳۱	۳۶) یزدگرد سوم
۶۳۶	جانشینان یزدگرد سوم
۶۳۶	تشکیلات اجتماعی و سیاسی ساسانیان
۶۳۹	نظام اجتماعی ساسانیان
۶۴۱	نظام سیاسی عصر ساسانی
۶۴۲	مقامات روحانی عصر ساسانی
۶۴۶	دستگاه قضائی
۶۴۹	تقسیمات کشوری و اداری ساسانیان
۶۵۰	۱. دوره نخستین عصر ساسانی
۶۵۱	۲. دوره میانی عصر ساسانی
۶۵۲	۳. دوره پایانی عصر ساسانی
۶۵۶	سازمان‌های اداری عصر ساسانی
۶۶۲	سازمان‌های مالی در عصر ساسانی

۶۶۸	تشکیلات لشکری در عصر ساسانی
۶۷۳	فصل دهم: جهان‌بینی و اندیشه‌های دینی ایرانیان در دوران باستان
۶۷۴	منابع
۶۷۵	۱. جهان‌بینی و باورهای اساطیری و حماسی ایرانیان در دوران باستان
۶۷۵	الف) شرق ایران
۶۷۸	سلسله پیشدادی
۶۸۶	سلسله کیانی
۶۹۲	دوره جدید سلسله کیانیان
۶۹۹	دوره پایانی سلسله کیانیان
۷۰۳	ب) غرب ایران
۷۰۴	پ) جنوب ایران
۷۰۴	۲. دوران تاریخی ایران و آئین‌های موجود در ایران
۷۰۵	۱) آئین و اعتقادات عصر ماد
۷۰۷	۲) آئین و اعتقادات در عصر هخامنشی
۷۱۲	۳) تداوم تفکرات کهن دینی در سرزمین ایران
۷۱۲	آئین میترائی
۷۱۴	جهان‌بینی آئین میترائی
۷۱۵	آئین میترا و گسترش آن به غرب
۷۱۷	آئین میترائی در اروپا
۷۱۹	اوج و زوال آئین میترائی
۷۲۰	آثار و معابد میترائی
۷۲۲	آئین زروانی
۷۳۱	آئین ماندائی (صابئه)
۷۳۹	آئین بودائی در سرزمین‌های شرقی ایران
۷۴۲	۴) آئین و اعتقادات در عصر سلوکیان
۷۴۳	۵) آئین و اعتقادات در عصر اشکانیان
۷۴۸	۶) آئین و اعتقادات در عصر ساسانیان
۷۵۷	الف) آئین و تعالیم زردشت
۷۶۴	ب) آئین و تعالیم مانی
۷۷۰	پ) آئین و تعالیم مزدک

۷۷۱	منابع درباره مزدک و مزدکیان
۷۷۸	روند تاریخی تعالیم مزدک
۷۸۳	تعالیم مزدک
۷۸۶	۳. ادیان الهی: یهودیت و مسیحیت در ایران باستان و ظهور اسلام
۷۸۶	۱) یهودیان در ایران باستان
۷۸۷	منابع و مآخذ
۷۸۸	عصر هخامنشی و موقعیت یهودیان
۷۹۴	یهودیان ایران در عصر سلوکیان و اشکانیان
۸۱۱	جوامع یهودی ایران
۸۱۲	مناسبات اشکانیان با جوامع یهودی
۸۱۴	ساسانیان و یهودیان ایران
۸۲۵	۲) گسترش تاریخی مسیحیت در ایران باستان
۸۲۵	منابع و متون
۸۲۹	نخستین جوامع مسیحی و کلیسائی در ایران باستان
۸۳۵	ساسانیان و جوامع مسیحی
۸۴۲	اولین شورای کلیسائی ایران
۸۴۵	دومین شورای کلیسائی ایران
۸۴۸	سومین شورای کلیسائی ایران
۸۵۲	مذاهب مسیحی کلیسای شرق و کلیسای ایران در آغاز قرن پنجم میلادی
۸۵۲	نسطوریان
۸۵۳	یعقوبیان
۸۵۷	مکتب اِدِس: مدرسه ایرانیان اِدِس
۸۵۷	مرکز علوم دینی نصیبین
۸۷۱	۳) ظهور اسلام و وثائق پیامبر (ص)
۸۷۱	نامه‌های پیامبر اسلام به خسرو پرویز و هراکلیوس
۸۸۱	علائم اختصاری
۸۸۳	کتاب‌شناسی
۹۲۵	فهرست نام کسان
۹۶۵	فهرست نام جای‌ها

حیات فرهنگی ایران و ایرانیان، زمینه اصلی دانشی را شامل می‌شود که در مراکز علمی جهان با عنوان مطالعات ایرانی یا «ایران‌شناسی» شهرت دارد. توصیف «فرهنگ ایرانی» به مفهوم وسیع آن، که شامل تفکرات دینی، مذهبی، زبان، آداب و رسوم، هنر و غیره است، در سیر تاریخی خود، به ارزش‌های واقعی فرهنگی این سرزمین وابسته بوده است که با گذشت ایام و بروز رویدادهای سیاسی در کشور، همچنان در تحول و جریان دائمی حیات روزانه، به صورت ماندگاری، تداوم و تمرکز داشته است. این تداوم فرهنگی، در ایران باستان و حتی پس از تجاوزات اقوام بیگانه مانند سکاها، هونها، مقدونی‌ها و یونانی‌ها ادامه داشته است و در دوران اسلامی نیز حملات ترک‌ها اگرچه خصوصیات فرهنگ ایرانی را برای مدتی کم‌رنگ کرد، اما پس از عبور از مشکلات سیاسی، کماکان حیات فرهنگی ایران در مسیر تاریخی خود تداوم یافته است. با ظهور اسلام و پذیرش دین مبین، ایرانیان در گهواره اسلام، هویت ایرانی خود را شکوفا کردند و در تمام شئون اجتماعی، فرهنگ جدیدی را پدید آوردند که نزد محققان به نام «فرهنگ ایرانی - اسلامی» شهرت دارد و سرزمین ایران حتی در جهان اسلام نیز، ویژگی‌های خاص خود را دارد. این ویژگی‌ها شامل کلیه ابعاد فرهنگی مانند اندیشه‌های دینی و اعتقادات، زبان و ادبیات و دیگر مسائل اجتماعی و غیره می‌شود. این امتیازات را شاید بتوان در چارچوب استعداد ابتکار، قابلیت انعطاف و نقش‌پذیری ایرانیان دانست. این خصایص فطری با توجه به ضروریات زمان، آثار مکسب و آمیخته‌ای از علوم، فنون و هنرها را پدید آورده که با گوهر ذاتی فرهنگ ایرانی همراه شده است. فرهنگ و تمدن ایرانی، چه در دوران باستان و چه در دوران اسلامی، با خاطری مشتاق در تعلیم و تعلم بوده است و ضمن تأثیرگذاری بر فرهنگ سرزمین‌های مجاور، از منابع فرهنگی دیگر تمدن‌ها هم آموخته است و در رنگی ایرانی، آن را شکوفا کرده است. این کوشش در کلیه مظاهر فکری، مانند ادیان و مذاهب و تجلیات فرهنگی، مانند دانش و فنون و غیره قابل رؤیت است.

ایرانیان در مسیر تحولات تاریخی خود به میراث ملی و اندیشه‌های دینی به‌طور ی توأمان توجه داشته‌اند و همین امر، یکی از مهم‌ترین دلایل تداوم و بقای «فرهنگ ایرانی» در دوران باستان و «فرهنگ ایرانی-اسلامی» پس از ظهور اسلام بوده است.

هدف از پژوهش حاضر، بررسی سیر تحولات تاریخ، تمدن و فرهنگ ایران در راستای دانش «ایران‌شناسی» با مفهوم بین‌المللی آن است. سابقه تاریخی تأسیس رشته‌ای به نام «ایران‌شناسی» در مراکز علمی و دانشگاهی اروپا، به اوایل قرن بیستم میلادی بازمی‌گردد، اگرچه آشنائی محققان با «فرهنگ ایرانی» پیشینه‌ای طولانی‌تر دارد. شوق مطالعه در تحولات تاریخی و فرهنگی ایرانیان، نزد محققان با دلایل گوناگون صورت گرفته است و تفحص در کلیه مظاهر حیات اجتماعی و فرهنگی ایران را شامل می‌شود. توجه به ماهیت ایرانی این تحولات، شرح رویدادهای سیاسی را کم‌رنگ می‌کند، به ویژه که تمرکز دانش «ایران‌شناسی» بیشتر بر روی زمینه‌های فرهنگی با عنایت به مسائل اجتماعی است. بدین سان، ملل غرب که با اهداف گوناگون این رشته را دنبال کردند، مجذوب تمدنی شدند که تأثیرات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و جغرافیائی آن از سرزمین‌های چین تا سواحل دریای مدیترانه قابل رؤیت بوده است. سیر تکاملی این تحولات، موضوع اصلی مباحث «ایران‌شناسی» است که به‌طور کلی از لحاظ زمانی به مسائل ایران در ازمنه قدیم و دوران باستان و نیز ایران در دوران اسلامی اختصاص دارد.

کتاب حاضر، در راستای پژوهش‌های ایران‌شناسی، به مبحث نخستین، یعنی سیر تحولات تاریخ فرهنگی ایران در دوران باستان می‌پردازد.

فصل اول و دوم، اختصاص به منابع جغرافی تاریخی ایران در دوران باستان دارد که بر مبنای منابع کهن، قلمرو سرزمین ایران، اقوام و تمدن‌های ایران را مورد بحث قرار می‌دهد.

فصل سوم، تقسیم‌بندی زبان‌های ایرانی است که به‌طور کلی، دانش ایران‌شناسی از آن مبحث شروع شده و پژوهش درباره دیگر شاخه‌های ایران‌شناسی مانند ادبیات و ادیان ایرانی در دوران باستان را امکان‌پذیر کرده است.

فصل چهارم، زبان‌های ایرانی باستان و منابع آن اعم از کتیبه‌ها و یا متون است و در بخشی، چگونگی آشنائی اروپائیان با این متون را به بحث می‌گذارد.

فصل پنجم، اختصاص به زبان و ادبیات ایرانی میانه دارد که به‌طور کلی شامل زبان پهلوی اشکانی و متون پهلوی ساسانی است.

فصل ششم، حاوی متون و ادبیات مانوی شامل آثار مانوی و نوشته‌های پیروان او شامل متون نثر و نظم است.

فصل هفتم، ادبیات دیگر زبان‌های ایرانی میانه مانند سغدی، سکائی، بلخی و غیره اختصاص دارد.

فصل هشتم، جشن‌های ایرانی را معرفی می‌کند که شامل جشن‌های سالانه و ماهانه است که بر مبنای تقویم ایرانی برگزار می‌شود.

فصل نهم، اختصاص به نظام حکومت ایران در دوران باستان دارد و ساختار اجتماعی، سازمان اداری و سیاسی، تشکیلات نظامی و سازمان‌های اجتماعی حکومت‌های ایران براساس نوشته‌های ایرانی را شرح می‌دهد.

فصل دهم، حاوی اندیشه‌ها و اعتقادات دینی ایرانیان است. در این مبحث، کوشش شده است تا با اتکاء به اسناد و منابع تاریخی، جهان بینی ایرانیان در دوران باستان مورد بررسی قرار گیرد. روند تاریخی ادیان ایرانی از مراحل آغازین تا افول آن‌ها و ظهور اسلام در این فصل در مد نظر بوده است. علاوه بر آن به گسترش ادیان الهی در ایران و وضعیت پیروان آن به خصوص به طور جداگانه توجه شده است و نظر به اهمیت ادیان الهی، کتاب‌شناسی مبسوطی به این ادیان اختصاص داده شده است.

برخی مکان‌های جغرافیایی، در طول تاریخ و به دلیل تغییرات جغرافیای سیاسی سرزمین‌ها، نام‌های دیگری به خود گرفته‌اند. نویسنده بنا بر ضرورت و اهمیت آن مکان‌ها، در چند مورد این اسامی و نام‌های تاریخی آن مکان‌ها را تکرار کرده است تا اهمیت تغییر این اسامی را برای خواننده‌ای که از آغاز، کتاب را پی نگرفته است، روشن کند. برخی از کتاب‌ها هم دارای چندین چاپ به وسیله مترجمان گوناگون بوده است. در این صورت، همواره نام مترجم نیز برای توجه خوانندگان ذکر شده است. تاریخ تولد و فوت بزرگان براساس فرهنگ فارسی معین است.

در روند پژوهش کتاب حاضر، مؤلف وظیفه خود می‌داند که از حمایت معنوی و علمی پروفیسور کارستن کولپه، استاد ایران‌شناسی و استاد تاریخ ادیان دانشگاه برلین تشکر کند. همچنین مراتب قدردانی خود را تقدیم پروفیسور آنجلو میکله پیه مونتره استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه رم می‌کند که توصیه‌های علمی متعدد ایشان به وجوه این پژوهش افزوده است. از دکتر دیترش هوف، محقق مؤسسه باستان‌شناسی آلمان برای در اختیار گذاردن برخی متون مربوط به کتیبه‌های ایران نهایت تشکر را دارد.

از جناب آقای حوسنو گورجان تورک اوغلو، سفیر وقت جمهوری ترکیه که با بلندنظری علمی، منابعی درباره تاریخ آناتولی و آثار ایرانی سرزمین ترکیه در دسترس قرار دادند، صمیمانه تشکر می‌شود. از جناب آقای دکتر رضازاده ملک برای توصیه‌های ادبی ایشان، نهایت تشکر را دارد. علاوه بر آن، مراتب سپاس خود را از انتشارات طه‌وری و مدیر محترم آن جناب آقای احمد رضا طه‌وری تقدیم می‌دارد که همواره محققان را مورد حمایت قرار داده‌اند.

دکتر مریم میر احمدی

E-Mail: m.mir_ahmadi@yahoo.com

زمینه تاریخی آشنائی اروپائیان با فرهنگ مشرق زمین به قرون پنجم و ششم هجری قمری / یازدهم و دوازدهم میلادی بازمی‌گردد، یعنی زمانی که فرهنگ سرزمین‌های شرقی و به ویژه مسلمانان وارد سواحل جنوبی اروپا شد. با تصرف سرزمین‌هایی مانند صقلیه (سیسیل) و نواحی جنوبی اسپانیا و مناطقی که امروزه نیز به نام اندلس نزد محققان شناخته شده است، علوم گوناگونی به بخش‌های اروپائی راه یافت. این علوم که دامنه وسیعی مانند پزشکی، شیمی (کیمیا)، هندسه و ریاضیات، فیزیک و مکانیک (علم جیل) و آرای حکما را فرا می‌گرفت، از طریق ترجمه متون عربی به یونانی و لاتین به قلمرو اروپائیان نفوذ کرد و نوشته‌های دانشمندان جهان اسلام و ایران مانند زکریای رازی (متوفی ۳۱۳ یا ۳۲۳ ق)، فارابی (متوفی ۳۳۹ ق)، خوارزمی (متوفی ۳۸۳ ق)، ابن سینا (متوفی ۴۲۸ ق)، محمد غزالی (متوفی ۵۰۵ ق) و غیره برای اروپائیان و به ویژه انگلیسی‌ها که از پیشگامان این‌گونه ترجمه‌ها بودند، شناخته شد. علاوه بر آن نام سرزمین ایران به صورت «پرشیا» از زمان اسکندر مقدونی برای یونانیان شناخته شده بود. در قرن هفتم هجری قمری / سیزدهم میلادی، مرکز تدریس زبان‌های شرقی در انگلستان تأسیس شد. در اقدامات علمی بعدی، در فرانسه و اسپانیا کتاب‌های دیگری از همان دانشمندان و نویسندگان دیگر مانند ابن رشد (متوفی ۵۹۵ یا ۵۹۷ ق)، ابن میمون اندلسی (متوفی ۶۰۱ ق) و غیره به لاتین ترجمه گردید. در همان قرن، در شهرهای ناپل، مارسی و تولدو (طلیطه، جنوب مادرید) مراکزی برای تدریس زبان‌های شرقی تأسیس شد و محققان و علاقه‌مندان از طریق فراگیری این زبان‌ها و به ویژه عربی به آثار دانشمندان جهان اسلام و ایران آشنائی بیشتری یافتند. در سرزمین اسپانیا که به دلایل تاریخی با فرهنگ شرقی و اسلامی زودتر در تماس بود، در همین ایام در نواحی پالنسیا (Palencia) در شمال غرب اسپانیا، سالامانکا (Salamanca) در شمال غرب مادرید و جزیره مایورکا (Mallorca, Mjorca) مراکز علمی برای تدریس زبان‌های شرقی تأسیس شد. دانشگاه‌های رم و بولونیا (Bologna) در ایتالای کنونی و نیز

پاریس مدتی بعد به تأسیس مراکز زبان‌های شرقی مبادرت ورزیدند.

جنگ‌های صلیبی که از سال ۱۰۹۵ تا ۱۲۹۱ میلادی طول کشید، با همه کسایابی‌ها و شکست‌هایش، در آشنائی اروپائیان با سرزمین‌های شرقی بی‌تأثیر نبود. اولین جهانگردان اروپائی نیز مانند بنیامین تودلا (Benjamin Tudela) از اسپانیا در قرن ششم هجری قمری / دوازدهم میلادی و مارکوپولو از جمهوری ونیز در قرن هفتم هجری قمری / سیزدهم میلادی رهسپار سرزمین‌های شرقی شدند. در قرون بعد، جهانگردان و محققان بیشتری به سرزمین‌های شرقی و ایران آمدند. در قرن یازدهم هجری قمری / هفدهم میلادی، زمانی که دولت صفوی در ایران حکومت می‌کرد، سرزمین ایران شاهد سفرهای متعدد مأموران سیاسی و جهانگردان مختلفی از کشورهای اروپائی و روسیه بود. دانشگاه کمبریج در انگلستان در همین ایام مبادرت به تدریس زبان‌های شرقی و عربی کرد. دانشگاه اکسفورد نیز چندی بعد به آموزش زبان‌های شرقی پرداخت و در همین ایام بود که قرآن کریم به زبان انگلیسی ترجمه شد. با آشنائی بیشتر انگلیسی‌ها با سرزمین هندوستان و آگاهی بیشتر با فرهنگ و زبان‌های مشرق زمین، به تدریج واژه «شرق‌شناسی» (Orientalistic) وارد محافل علمی اروپائی شد و از همین ایام بود که نسخه‌های خطی متون عربی و فارسی به وسیله جهانگردان و یا مأموران دولتی اروپائی از ایران، هندوستان، مصر و عثمانی به تدریج جمع‌آوری و به کشورهای متبوعشان ارسال شد.

زبان فارسی، در قرن یازدهم هجری قمری / هفدهم میلادی در دانشگاه‌های اکسفورد و کمبریج تدریس می‌شد. آشنائی عمیق‌تر دانشمندان اروپائی با زبان‌های عربی، فارسی، هندی و دیگر زبان‌های شرقی، محققان را بدین نتیجه رساند که آفرینش متون و نوشته‌های شرقی، ریشه در باورها و اندیشه‌های دینی و عقیدتی مردمان مشرق زمین دارد و می‌بایست منبع الهام علوم، متون و آثار هنری را در اعتقادات آنان جستجو کرد. بدین سان، محققان غربی، از طریق آشنائی با زبان‌های شرقی، به دیگر شاخه‌های دانش مانند دستور زبان و زبان‌شناسی، قوم‌شناسی، دین و اعتقادات مذهبی، حکمت و عرفان و انگیزه آفرینش شاهکارهای هنری و معماری و دیگر فنون و هنرهای شرق پی بردند و دانش «شرق‌شناسی» وارد مرحله جدیدی از تاریخ شد.

از رویدادهای مهم سیاسی - اقتصادی در آغاز قرن یازدهم هجری قمری / هفدهم میلادی، تأسیس کمپانی هند شرقی انگلیس در سال ۱۰۰۹ ه. ق / ۱۶۰۰ م، کمپانی هند شرقی هلندی در سال ۱۰۱۱ ه. ق / ۱۶۰۲ م و سرانجام تأسیس کمپانی هند شرقی فرانسه در سال ۱۰۷۵ ه. ق / ۱۶۶۴ م بود که روابط اروپائیان با شرق و به ویژه ایران را به مسیر دیگری گشاید. منافع اقتصادی و سیاسی این کمپانی‌ها، اعضای آن را وادار به فراگیری زبان‌های شرقی و به ویژه فارسی کرد و کالج هیلی بوری (Hailebury) انگلیس، مهم‌ترین مرکز آموزش زبان عربی و فارسی شد. علاوه بر سیاستمداران

انگلیسی، بازرگانان و افسران انگلیسی نیز به فراگیری زبان‌های شرقی عربی، فارسی و هندی (سنسکریت) پرداختند و به سرعت دامنه آشنایان به زبان فارسی در انگلیس و اروپا گسترش یافت. ترجمه گلستان سعدی به زبان انگلیسی نیز در همین ایام صورت گرفت، به ویژه که زبان فارسی، یکی از مهم‌ترین زبان‌های سرزمین هند نیز محسوب می‌شد. کشف خط میخی و کوشش در خواندن آن نیز خیلی بعدها از جمله به وسیله هنری رالینسون (راولینسون، H. Rawlinson) انجام گرفت.

افزایش تدریجی سفرهای اروپائیان به سرزمین‌های شرقی به ویژه در قرون هفدهم و هیجدهم میلادی و آشنائی محققان غربی با فرهنگ و زبان کشورهای شرقی، با گذشت ایام در محافل علمی و دانشگاهی ممالک اروپائی، مفاهیم جدید و زمینه‌های نوینی را در حوزه‌های زبان و ادبیات، عقاید و اندیشه‌ها، تاریخ، فرهنگ و تمدن پدید آورد. از میان این زمینه‌های علمی، محققان ابتدا بیشتر به شناخت زبان و طبیعتاً در پی آن به ادبیات سرزمین‌های شرقی پرداختند. تأسیس رشته‌های علمی دانشگاهی مانند رشته‌های «زبان‌های شرقی» منجر به فعالیت بیشتر پژوهشگران در رشته «شرق‌شناسی» شد. با پیشرفت روزافزون تحقیقات در این زمینه و شناخت دامنه گسترده این شاخه از علوم، و نیز با توجه به عقاید و اندیشه‌های دینی جهان شرق و آشنائی با ادیان سرزمین‌های شرقی و نیز نظر به گسترش جغرافیائی سرزمین‌های شرقی، به تدریج از رشته «شرق‌شناسی»، شاخه‌های دیگری مانند «اسلام‌شناسی» به دلیل اعتقادات اغلب ساکنان سرزمین‌های شرقی و خاورمیانه، «ترک‌شناسی» به سبب گسترش مردمان ترک و ایران در جهان اسلام و در منطقه وسیعی از آسیای مرکزی تا سواحل دریای مدیترانه پدید آمد. شاخه‌های دیگر دانش «شرق‌شناسی» در برخی کشورهای اروپائی توسعه یافت و مؤسسات تحقیقاتی جدیدی با نام «ایران‌شناسی» در اروپا شروع به فعالیت کردند. رشته‌های «هندشناسی»، «چین‌شناسی»، «آفریقا‌شناسی» و غیره نیز حاصل شناخت بیشتر محققان از سرزمین‌های شرقی بود.

دانش «شرق‌شناسی» که ابتدا به عنوان مجموعه‌ای از مطالعات علمی جوامع بشری در سرزمین‌های شرقی - در مقابل سرزمین‌های غربی - پدید آمده بود، بدین ترتیب به سرعت گسترش یافت و هر یک از کشورهای غربی با اهداف متفاوت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، مراکز علمی و تحقیقاتی خود درباره شرق را افزایش دادند. با گسترش دانش شرق‌شناسی و تقسیمات جدید آن، به رشته‌های دیگر علوم و از جمله «ایران‌شناسی» توجه بیشتری شد و مفهوم آن وسیع تر گردید.